

УДК 37 : 33 : 93/94

**ГЕНЕЗИС ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТА КООПЕРАТИВНОЇ
ОСВІТИ
НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ –
ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ОСВІТНЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ**
Голубка М. М.

Львівський кооперативний коледж економіки і права, Україна, Львів

У результаті дослідження проаналізовано умови освітньої інституціоналізації господарських систем на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ-початку ХХ століття для становлення фінансово-економічної та кооперативної освіти. Виявлено тенденції, що формують освіту. Вплив та погляди видатних вчених та діячів на фінансово-економічну та кооперативну освіту на Західній Україні через призму економічної та педагогічної думки.

Ключові слова: освітня діяльність, погляди вчених та діячів, економічні знання.

Голубка М. М. Генезис финансово-экономического и кооперативного образования на Западноукраинских землях во второй половине ХІХ - начале ХХ века: образовательная институционализация/Львовский кооперативный колледж экономики и права, Украина, Львов

В результате исследования проанализированы условия образовательной институционализации хозяйственных систем на западноукраинских землях во второй половине ХІХ-начала ХХ века для становления финансово-экономического и кооперативного образования. Выявлены тенденции, которые формируют образование. Влияние и взгляды выдающихся ученых и деятелей на финансово-экономическое и кооперативное образование на Западной Украине через призму экономической и педагогической мысли.

Ключевые слова: образовательная деятельность, взгляды ученых и деятелей, экономические знания.

Holubka M.M. Genesis of the financial, economic and cooperative education in Western Ukraine in the late ХІХ - early ХХ century: educational institutionalization/ Lviv College of Economics and Law, Ukraine, Lviv

The study analyzed the educational conditions of institutionalization of economic systems in Western Ukraine in the late nineteenth and early twentieth century for the establishment of financial, economic and cooperative education. The tendencies that shape education were disclosed. The impact and the views of prominent scholars and figures on

the financial, economic and cooperative education in Western Ukraine in the light of economic and educational thought were discussed.

Keywords: educational activity, the views of scientists and activists, economic knowledge.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Досліджено внесок видатних особистостей на розвиток економічно-освітньої спадщини західноукраїнських земель. Проаналізовано передові ідеї вчених та діячів на розвиток фінансово-економічної та кооперативної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У науковій роботі розкрито важливість Дана проблема вже неодноразово привертала увагу дослідників, але це надає можливість повною мірою оцінити та проаналізувати генезис фінансово-економічної та кооперативної освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Розкрито важливість діяльності різних інституцій та особистостей на подальший розвиток фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях в означений період. **Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Завдання даної статті полягає у дослідженні процесу та внеску вчених у розвитку фінансово-економічної та кооперативної освіти у другій половині XIX - початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціально-економічні та політичні умови господарювання західноукраїнських земель другої половини XIX – початку XX ст. призвели до того, що освіта на цих територіях здійснювалася саме зусиллями культурно-просвітніх товариств, які були зацікавлені у підготовці висококваліфікованих кадрів, ініціювали створення приватних шкіл і дошкільних виховних закладів, читалень та бібліотек; проводили заочні курси для працюючих; активно займалися видавничою діяльністю; сприяли становленню системи торговельно-кооперативного шкільництва на національних засадах; залучали до навчального процесу мандрівних вчителів-інструкторів тощо. Джерелом знань для населення Галичини, були праці вчених та діячів того часу, які в процесі своїх наукових досліджень узагальнювали існуючий іноземний досвід, економічні теорії, сукупність власних знань, умінь та навичок.

З точки зору цінності накопиченого досвіду у контексті освітніх викликів сучасності особливої уваги заслуговують економічні дослідження таких діячів: Володимира Навроцького, Івана Франка,

Павла Чомпи, Володимира Барвінського, Євгена Олесницького, Костя Паньківського, Іллі Витановича, Євгена Храпливого, Степана Смаль-Стоцького, Дениса Коренця,. Оскільки ці особистості були безпосередніми учасниками становлення фінансово-економічного розвитку господарства, теоретиками й практиками кооперативного руху західних земель, їх наукові напрацювання склали ідейну та літературну базу освітнього процесу на території Західної України у другій половини XIX – початку XX ст

Економічні праці Навроцького В. (публікації «Реформа домового податку і «Слово» (1874 р.), «Про промислову кризу в Австрії» (1873 р.), «Руська народність у школах галицьких» (1876 р.), «Що нас коштує пропінація?» (1875 р.), «Класові інтереси і інтереси народу» (1876 р.), «Герої подвійної крейди», «Подвійна крейда», «Реставрація економічна» (1881 р.), «Що нас коштує пропінація» (1876 р.), «Шляхетні захисники народу» (1877р.), «П'янство і пропінація в Галичині» (1882 р.), [3, с.337 - 338]) відзначаються великою наповненістю статистичними даними, застосуванням різних статистичних методів досліджень, оперуванням фактологічними матеріалами.

Освітньо-наукова діяльність В. Новроцького була зосереджена на економіко-статистичних та географічно-статистичних дослідженнях, зокрема аналізі: доходів домогосподарств, причини зубожіння й диференціації селянства, його аграрно-колоніального характеру; механізму переходу селянських господарств від натурального до ринкового типу, співвідношення обсягу їх виробництва та споживання; структури зайнятості населення у різних галузях економіки й негативного впливу пропінації на цей процес; розподілу власності на землеволодіння й площі лісів між селянами, поміщиками, церквою та державою; проблеми сировинної орієнтації промисловості західноукраїнських земель та, як наслідок, неефективності експортно-імпортних відносин; використання земель, земельного кадастру, формування кадастрового доходу та земельної ренти; негативного впливу кредитної діяльності поміщиків та залежність населення західних територій від лихварського капіталу; недосконалості та антинауковості податкового законодавства Австрійської імперії на основі дослідження особливостей податкових систем Німеччини, Англії тощо; негативних наслідків колоніальної митної політики Австро-Угорщини, спричинених надмірними витратами на транспортування імпортованих товарів, в порівнянні з можливістю їх виробництва.

Значного інтересу та спеціального дослідження потребують погляди економіста-новатора П. Чомпи, який вважається одним із засновників економетрики. Найвідоміші працями вченого - «Нариси економетрії і на національній економії вибудованої природної теорії

бухгалтерії», «Порадник у грошових і податкових справах», «Дорожнеча в Галичині та урядова злиденність» - містять дослідження про гроші, позики, податки, вклади, заощадження, процес формування бухгалтерського балансу та балансу бюджету домогосподарства, теорії подвійного рахунку [4, с. 161, 177]. Значним вкладом автора в економічну науку є визначення обґрунтованої методології складення балансу та економетричної аргументації недосконалості загальноприйнятого на той час процесу обліку товарів, валюти, нерухомого та рухомого майна. У подальшому саме ці дослідження стали науковою основою викладання бухгалтерського обліку у вищих навчальних закладах Західної України.

Ідеї вченого В. Барвінського, викладені у його праці «Досліди з поля статистики», присвячені переважно розвитку статистичної науки, в тому числі уточнення групувальних критеріїв перепису населення, обґрунтування необхідності здійснення комасації земель, зменшення податкового та кредитного навантаження на малий капітал [3; 4, с.164, 171].

Серед усіх діячів наукового та суспільно-політичного життя Західної України другої половини XIX – початку XX ст. особливою активністю, багатогранністю розвитку, величезною кількістю праць, відзначився громадський діяч, економіст, історик, поет, письменник, вчений Іван Франко. Загальноекономічні праці І. Франка переважно присвячені становищі селянства та робітництва Галичини: «Про працю» (1881 р.), «Промислові робітники в східній Галичині й їх плата 1870 р.» (1881 р.), «Земельна власність у Галичині» (1887, 1914), «Еміґрація галицьких селян» (1892 р.), «Селянський рух у Галичині» (1895 р.), «Гримайлівський ключ в 1800 р.» (1900 р.), «Селянський страйк в Східній Галичині» (1902 р.), «Громадські шпихлірі і шпихлірський фонд у Галичині 1784 - 1840 рр.» (1907 р.) [1, с.307 – 309]. Майже кожна праця автора закінчується закликом до необхідності підвищення рівня економічної освіченості населення; розвитку аграрної економіки, транспортної інфраструктури, промисловості; стимулювання банківництва та новітніх форм його розвитку.

В процесі своїх економічних досліджень Франко І. акцентував увагу на дослідженні марксистського вчення (займався перекладом робіт К. Маркса і Ф. Енгельса); теорії трудової вартості (джерелом утворення додаткового капіталу є праця найманих робітників); ідей соціалізму (в їх соціал-демократичному вияві); негативному впливі надцентралізму для суспільства; співвідношенні праці й капіталу, отриманого прибутку та заробітної плати та ін.

Серед праць вченого на тему фінансових та кредитних відносин виділяють наступні: «Сила податкова Галичини», «Фінансове положення Галичини», «Фінансові справи українських інституцій»,

«Галичина в сьогорічнім бюджеті державнім», «Галицька індемнізація», «З царини фіскалізму», «Крайовий бюджет», «Борба о побиранні податків в громадах», «Банк Крайовий», «Реорганізація Банку Крайового», «Катастрофа Банку Селянського», «Сумна історія Крилошанського банку і його так званої санації», «Зміна статуту крайового банку», «Лихварство», «Лихварство у Галичині», «Селянами оплачуються борги», «Робітничі відносини в Галичині», «Розмова про гроші і скарби» та інші [4, с.168].

У цих публікаціях автор робить значний внесок у формування та розвиток української фінансово-економічної термінології; обґрунтовує перевагу організації банківського і натурального кредитування (продовольством, худобою, знаряддями господарства) на відміну від лихварського; визнає нищівний вплив податкового гніту уряду Австрії (зокрема, непрямого оподаткування) й пропонує запровадити оподаткування предметів розкоші, діяльності товарних і грошових бірж; досліджує дисбаланс між обсягом податкових надходжень з територій Галичини до бюджету Австро-Угорщини та видатків на її утримання (критичне недоотримання коштів для організації шкільництва); критикує діяльність австрійського уряду за його промислову політику, яка призвела до занепаду сольової та нафтової галузей; приділяє значну увагу питанню соціального та ризикового страхування (на випадок втрати працездатності, вогню, неврожаю).

В основі економічної концепції І. Франка лежить програма переустрою суспільства, на основі кооперативної ідеї як засобу суспільного працевлаштування та общинної власності; особистісної рівності, освіченості та розвитку населення; державної підтримки вищезазначених процесів.

При формуванні та поширенні власних педагогічних поглядів Іван Франко веде активну боротьбу з авторитаризмом у процесі виховання особистості, як вияву відсутності власної волі; вказує на низький рівень освіченості населення, важкі умови праці народних вчителів, фактичну недоступність освіти для дітей, молоді, селян, робітників; наголошує на впровадженні принципу демократизації освіти та виховання особистості для життя в громадському суспільстві, необхідності реформування фінансування шкільництва; визначає, що педагогічне виховання повинне ґрунтуватися на активних методах навчання, коли вчитель є взірцем, а учень – зацікавлений у власному розвитку; зауважує, що навчання у початковій школі потребує найдосвідченіших педагогів і є найвідповідальнішим, оскільки закладає основу логічного, порядного мислення на все життя.

Неабияку наукову цінність складають історико-економічні праці І. Витановича «Історія українського кооперативного руху» (1964 р., США), «Соціально-економічні ідеї в змаганнях галицьких українців на

переломі XIX–XX вв.», які містять науковий опис подій періоду другої половини XIX – початку XX ст. Особливу увагу у цій роботі приділено: розвитку соціально-економічних ідей, які залишили своє відображення на світогляді галицько-української еліти; критичному аналізу законів «Про аграрні операції (про комасацію)» (1868 р.) та «Про рентові господарства» (1905 р.); земельному питанню в програмах розвитку українських політичних партій; критиці державного кредитування процесу створення парцеляцій; проблемі становлення галицьких міст та еміграційного руху маломістечкового і сільського населення в країни за океаном. Серед наукових доробок Витановича І. численні дослідження соціально-економічних ідей Юліана Бачинського, Тита Войнаровського, Михайла Драгоманова, Володимира Навроцького, Івана Франка, Андрея Шептицького.

Євген Олесницький у статтях «Краєвий консумційний податок» (1887 р.), «Примусова асекурація» (1888 р.), «Новий податок від горілки і інтереси пропінатії» (1888 р.), «Нові робітничі закони в Австрії» (1888 р.), «Про соціальне забезпечення» (1909 р.) та книзі «Право пропінатії в Галичині» (1888 р.) аналізував недоліки ціноутворення в умовах функціонування монополій; досліджував проблему завищення відсоткових ставок кредитної політики держави; спростовував необхідність створення бюро працевлаштування як неефективних структур державних органів. Оскільки Олесницький Є. був співзасновником «Руської задаткової каси» (1894 р.), страхового товариства «Дністер» (1892 р.), Крайового союзу кредитового (1898 р.), Земельного банку іпотечного (1910 р.), найбільш суттєвим виявився його вклад у розвиток кооперативної освіти на західноукраїнських землях. Особисто влаштовуючи виїзди до сіл західноукраїнських земель й публікуючи статті у газеті «Діло» він займався розвитком кооперативної діяльності за напрямом молочарства.

Ще одним теоретиком та практиком кооперативного руху західноукраїнських земель був Кость Паньківський, агроном за освітою та економіст за покликанням. У своїх працях «Кооперація, її ідея, задача і значіння» (1907 р.) та «Кооператизм» автор відстоював наступні положення: кооперація є силою, що «прямує до організації цілого суспільства»; вона здатна протистояти колективізму й соціалізму та позбавити можливості «визискування» при виробництві, споживанні, кредитуванні; основою створення будь-якої кооперативної спілки може бути лише приватний інтерес та колективна власність; участь держави у процесі заснування кооперації може обмежуватися лише підтримкою приватної ініціативи, законодавчим врегулюванням та поширеннями інформації серед населення; позитивними наслідками діяльності спілок є гарантування економічної незалежності, формування конкурентного середовища,

досягнення спільної мети, звільнення капіталу від сплати дивідендів та інших визисків.

Провідний діяч національного відродження й творець українського шкільництва земель західної України, очільник союзу хліборобських спілок «Селянська каса» на Буковині, Степан Смаль-Стоцький активно культивував ідею створення невеликих кооперативних об'єднань та системи позичкових кас на Буковині як оптимального шляху кредитування селянства. У 1900 р. він опублікував працю «Порадник, як закладати каси позичкові і щадниці», а у 1903 р. – відозву до українців про об'єднання селянських кас. Педагогічно-просвітницька діяльність С. Смаль-Стоцького реалізувалась у процесі вивчення світового досвіду (Німеччини, Швеції, Данії) і впровадження його результатів на території земель Західної України, шляхом заснування і ведення «Курсів вищої освіти для селянства» у Чернівцях.

Неможливо оминати освітньо-просвітницьку діяльність директора організації хліборобів «Сільський господар» Євгена Храпливого. Будучи ідеологом і практиком суспільної агрономії, він опублікував шість наукових праць з питань кооперації і сільського господарства, знаходився на посаді редактора трьох журналів («Господарсько-кооперативний часопис», «Український агрономічний вісник», «Українське молочарство») та ініціював друк «Сільськогосподарської енциклопедії». В процесі своєї практичної діяльності Є. Храпливий активно пропагував ідею необхідності отримання економічної освіти, особливо це стосувалося жіноцтва. Для цього він створив Головну секцію господинь при центральному відділенні товариства «Сільський господар». Обов'язковою умовою особистого розвитку, за неможливості відвідування хліборобської школи, діяч визначав відвідання гуртків та постійного ознайомлення з господарськими часописами й книжками.

Питанням розвитку економічної освіти молоді західноукраїнських земель активно займався організатор торгівельно-кооперативного шкільництва, педагог Д. Коренець. Основними працями автора, присвяченими пропаганді ідей безперервної освіти й кооперації, були: «Вакаційна практика для учнів Торговельної школи» (1933 р.), «Практика для учнів Торговельної школи» (1934 р.), «Два добрі шкільні підручники» (1934 р.), «Українська торговельна школа» (1934 р.), «Кінцеві іспити в торговельних школах Р.Ш.» (1937 р.), «Уважливість до праці шкільної молоді» (1937 р.), «Львівські фахові школи» (1938 р.), «Жіночі рільничі школи» (1939 р.) [2, с. 211]. На думку Коренця Д. сутність освіти, її форми та методи повинні бути повністю адаптовані до особливостей й потреб тодішнього суспільства. Отримання освіти особистістю повинна починатися з дитинства, відповідати її таланту і природним здібностям (принцип

природовідповідності). З метою роз'яснення своїх поглядів Коренець Д. створив модель методики викладання в процесі підготовки майбутнього фахівця на різних рівнях освіти. З цієї точки зору фахова освіта передбачає собою проведення консультативно-освітніх курсів з метою визначення існуючих схильностей та здібностей; навчання у ВНЗ та подальше постійне підвищення кваліфікації протягом усього життя. Саме зусиллями Д. Коренця дворічна школа була реорганізована в середню трирічну; було запроваджено вивчення історії та ідеології кооперації, географії, історії господарства; при Торгівельній школі середнього типу було зорганізовано окремі однорічні курси для тих, хто став випускником гімназії, не завершив гімназію, працював у сфері кооперації.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, генезис фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях відбувався в умовах відсутності територіальної цілісності, слабого розвитку ринкових відносин, аграрної спрямованості економіки, гострої соціальної нерівності. За таких обставин активізація національного господарського руху населення заходу України другої половини XIX – початку XX ст слугує безцінним досвідом економічної самоорганізації населення, а тому потребує детального аналізу наукових досліджень вчених того часу.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Дослідження вимагає подальшого та поглибленішого аналізу. Основний вклад представників економічної думки того часу став підґрунтям розвитку економічної, фінансової, статистичної та педагогічної наук сучасності.

Література:

1. *Вербовий М.В. До історіографії фінансово-кредитної інституціоналізації західноукраїнського господарського руху (1848-1939 рр.) / М.В. Вербовий // Історія народного господарства та економічної думки України. – 2005. – № 37-38. – С. 305–312.*
2. *Гіптерс З.В. Економічна освіта на західноукраїнських землях та її сподвижники (XIX – перша половина XX століть): монографія / З.В. Гіптерс. – К.: УБС НБУ, 2011. – 347 с.*
3. *Григорук А. А. Володимир Навроцький – перший дослідник економіки Галичини / А. А. Григорук, Л. М. Литвин // Історія народного господарства та економічної думки України. - 2014. - № 47. - С. 335-347.*
4. *Шафранська І.Б. Економічна думка Західної України останньої третини XIX – першої третини XX століття: дис. ... кандидата економічних наук: 08.00.01 / І.Б. Шафранська. – Тернопіль, 2015. – 226 с.*

References:

1. Verbovyi M.V. *By historiography of the financial and credit institutionalization of Western Ukrainian economic movement (1848-1939)* / M.V. Verbovyi // *History of the economy and economic opinion in Ukraine*. - 2005. - № 37-38. - P. 305 -312.
2. Hipters Z.V. *Economic education in Western Ukraine and its associates (XIX - early XX centuries): monography* / Z.V. Hipters. - K.: UB NBU, 2011. - 347 p.
3. Hrygoruk A.A. *Volodymyr Nawrocki - the first researcher of the Galician economy* / A.A. Hrygoruk, L.M. Litvin // *History of the economy and economic opinion in Ukraine*. - 2014. - № 47. - P. 335-347.
4. Shafranska I.B. *Economic thought in Western Ukraine during the last third of XIX - the first third of the twentieth century: Candidate of Economic Sciences dissertation: 08.00.01* / I.B. Shafranska. - Ternopil', 2015.- 226 p.